
مقایسه‌ی
شخصیت و دیدگاه‌های
امام محمد غزالی و آگوستین قدیس

دکتر محمد منصورنژاد

انتشارات جوان پویا

۱۳۸۹

شماره‌ی نشر: ۳۳

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: منصورنژاد، محمد، ۱۳۴۰-
عنوان و نام پدیدآور: مقایسه‌ی شخصیت و دیدگاه‌های امام محمد غزالی
و آگوستین قدیس / مؤلف: محمد منصورنژاد.
مشخصات نشر: تهران: جوان پویا، ۱۳۸۵.
مشخصات ظاهری: ۲۲۴ ص.
فروست: سلسله انتشارات جوان پویا؛ ۳۳.
شابک: ۹۶۴-۲۵۳۸-۲۳-۷
یادداشت: فیفا
یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع: غزالی، محمدبن محمد، ۴۵۰-۵۰۵ ق. -- نقد و تفسیر.
موضوع: آگوستین قدیس، ۳۵۴-۴۳۰ م. Augustinus, Saint -- نقد و تفسیر.
موضوع: فلسفه‌ی تطبیقی.
رده‌بندی کنگره: BBR ۷۸۳/م۶
رده‌بندی دیوبی: ۱۸۹/۱
شماره‌ی کتابخانه‌ی ملی: ۲۳۴۵۲-۸۵

مقایسه‌ی شخصیت و دیدگاه‌های امام محمد غزالی و آگوستین قدیس

تألیف: دکتر محمد منصورنژاد

ناشر: انتشارات جوان پویا

چاپ اول: ۱۳۸۹

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

شماره‌ی نشر: ۳۳

چاپ و صحافی: جوان پویا

شابک: ۹۶۴-۲۵۳۸-۲۳-۷ و ۹۶۴-۲۵۳۸-۲۳-۲ و ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۳۸-۲۳-۲

سایت انتشارات: www.javanpooya.com

پست الکترونیکی: info@javanpooya.com

همه‌ی حقوق مادی و معنوی برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

سخن ناشر

۱) امروزه اکثریت جمعیت کشورمان را جوانان تشکیل می‌دهند. جدای از ویژگی کمیتی، از لحاظ کیفی نیز به تبع انقلاب اسلامی، در دهه‌های اخیر راه ورود به تحصیلات عالیه برای کثیری از جوانان ما باز شده که از آثار آن، مواجه شدن با نسلی فهیم، پرسشگر و هشیار است. خصوصاً این که این نسل به قوی‌ترین روش‌ها و ابزارهای ارتباطی (ماهواره، کامپیوتر، اینترنت و...) نیز مجهز است و با جدیدترین مسایل عصر مواجه و با تازه‌ترین داده‌های زمان آشنا است. این مخاطبین تشنه، آگاه و مسلح، مباحث خاص خود را داشته و پاسخ‌های ویژه‌ی خود را می‌طلبند.

این انتشارات مهم‌ترین هدف خود را پاسخگویی به برخی از مسایل و پرسش‌های نسل جوان قرار داده و از این رو در نامگذاری‌اش (انتشارات جوان پویا) نیز از کلمه‌ی زیبای «جوان» بهره

گرفته است. امید است که محصولات این نهاد فرهنگی، مطلوب خصوصاً جوانان و فرهیخته‌گان افتد.

۲) کار فرهنگی در مقایسه با سایر تلاش‌ها ممکن است به معنای اقتصادی آن، سودآور نباشد و یا حتی اگر مستقلاً تعقیب شود، نه تنها مورد تشویق و حمایت قرار نگیرد، بلکه چالش‌هایی را نیز در پی داشته باشد، با این حال اگر تلاش در این بعد، جدی و خلاقانه باشد، قطعاً از عوامل مؤثر بر مسیر تاریخ و سرنوشت جوامع بشری است؛ و اگر این فعالیت صبغه‌ی نشر، چاپ و تألیف کتاب به خود گیرد، یکی از محدود آثار دنیایی پایا و ماندگار آد미ان است.

چنانچه ما امروزه به راحتی «گاتاها» از آثار «زرتشت» را از حداقل ۳۰۰۰ سال پیش می‌خوانیم و لذت می‌بریم و یا از قریب ۲۵۰۰ سال پیش یونان، «جمهور» «افلاطون» و «سیاست» «ارسطو» را در کتابخانه‌ی شخصی خود داریم و از آن‌ها بهره می‌بریم. جدای از پایداری آثار فرهنگی، در فرهنگ اسلامی نیز «قلم» و آثار قلمی تا آن حد والایند که مورد سوگند خداوند در قرآن مجید واقع شده‌اند.

از این رو با آگاهی از اهمیت تلاش در حیطه‌ی چاپ و نشر کتاب و بدون آن که برداشت‌های مادی از آغازین اهداف کار باشد، پا به عرصه‌ی انتشارات گذاشته‌ایم و هر فرد که چنین انگیزه‌هایی در دل و چنین شوری در سر دارد را به همکاری مشفقانه در همه‌ی حیطه‌ها (تجهیزات، تشکیلات، سرمایه، ویرایش، نگارش، پخش و حتی نقد) دعوت می‌نماییم.

۳) در این سامان، فرهنگ و تمدن پیشین ما، ایران شهری و فرهنگ و تمدن مهمان و مورد اقبال اکثریت غالب ایرانیان، فرهنگ و تمدن اسلامی است و فرهنگ و تمدن مسلط این عصر که از مجاری مختلف، دیگران و ما ایرانیان را نیز به رقابت می‌خواند، فرهنگ و تمدن غربی است. و از این رو از دغدغه‌های این انتشارات آن است که به آثاری بپردازد که دغدغه‌ی هویت ایرانی-اسلامی در مقایسه با غرب را دارند.

از چاپ آثاری با ویژگی‌های فوق‌الذکر نیز استقبال می‌گردد.

با قدردانی از:

همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

مدیریت تولید: شورای سیاستگذاری انتشارات جوان پویا

تایپ و حروفچینی: فاطمه و کیلی

طراحی جلد: مرضیه نیایش، علی بایه

ویراستاری و صفحه‌آرایی: حجت‌الله محمدشاهی

ندارکات، پشتیبانی و چاپ: مرتضی بایه، حسن منصور

انتشارات جوان پویا - ۱۳۸۹

فهرست مطالب

۱۱.....	مقدمه
۱۵.....	فصل اول: شخصیت و اندیشه‌ی امام محمد غزالی
۱۵.....	الف) زندگی‌نامه
۱۶.....	۱) کودکی و جوانی
۲۰.....	۲) درس امام‌الحرمین
۲۱.....	۳) لشکرگاه
۲۳.....	۴) در نظامیه‌ی بغداد
۲۵.....	۵) فرار از مدرسه
۲۹.....	۶) بازگشت
۳۲.....	ب) آثار و سبک و روش غزالی
۳۶.....	ج) دانش‌پژوهان از دیدگاه غزالی
۳۷.....	۱) متکلمان
۴۱.....	۲) فلسفه و گروه‌های فیلسوفان
۴۶.....	۳) باطنی‌مذهبان (اصحاب تعلیم)

- ۵۱..... (۴) صوفیان
- ۵۹..... (د) سیاست و حکام از نگاه غزالی
- ۵۹..... (۱) مخالفت با سلاطین
- ۶۰..... (۱-۱) حالت اول: بر ایشان بروی
- ۶۳..... (۲-۱) حالت دوم: ایشان بر تو آیند
- ۶۴..... (۳-۱) حالت سوم: نه تو ایشان را ببینی و نه ایشان تو را
- ۶۶..... (۴-۱) توجیه مخالفت غزالی با سلاطین
- ۶۸..... (۲) در امر به معروف و نهی از منکر بر امیران و پادشاهان
- ۷۲..... (۳) عاملان سیاست
- ۸۵..... (۴) غزالی و مصلحت
- ۸۵..... (۱-۴) تعریف مصلحت
- ۸۷..... (۲-۴) انواع مصلحت
- ۹۰..... (۳-۴) جایگاه مصلحت
- ۹۲..... (۴-۴) تحلیل مفهوم مصلحت از نظر غزالی
- ۹۴..... (۵) لازم آمدن حکومت، قانون و فقه
- ۹۷..... (۶) نمونه‌یی از مکاتبات غزالی با دولتمردان
- ۱۰۲..... فصل دوم: شخصیت و اندیشه‌ی آگوستین قدیس
- ۱۰۳..... الف) زندگی‌نامه و آثار آگوستین
- ۱۰۹..... ب) تأثیرات آگوستین بر دیگران
- ۱۱۰..... (۱) مکتب واقع‌گرایی سیاسی
- ۱۱۰..... (۲) تأثیر آگوستین بر روان‌شناسی
- ۱۱۲..... (۳) تأثیرپذیری اندیشه‌ی دموکراسی از آگوستین
- ۱۱۲..... (۴) آنسلم قدیس
- ۱۱۳..... (۵) دونس اسکوتوس
- ۱۱۳..... (۶) آیین دو شمشیر

- ۷) پروتستان‌ها و آگوستین..... ۱۱۵
- ۸) تأثیر دوگانه‌ی آگوستین..... ۱۱۷
- ج) تأثیر عوامل برون‌منطقی در تألیف دو اثر مهم آگوستین..... ۱۱۸
- ۱) کتاب شهر خدا..... ۱۱۸
- ۲) کتاب اعترافات..... ۱۲۱
- د) متانتوری آگوستین..... ۱۲۳
- ۱) ثنویت و تثلیث..... ۱۲۴
- ۲) عقل و دین..... ۱۲۹
- ۳) زمان، ابتکار آگوستین..... ۱۳۱
- ۴) رابطه‌ی انسان و خدا بر مدار عشق..... ۱۳۴
- ۵) توجیه وجود شرور در عالم و آدم..... ۱۳۹
- ۶) فلسفه‌ی تاریخ..... ۱۴۵
- هـ) نظریه‌ی آگوستین بر محور دو شهر آسمانی و زمینی..... ۱۴۸
- ۱) لطف الهی..... ۱۴۸
- ۲) مسأله‌ی هبوط..... ۱۵۲
- ۳) گناه اولیه..... ۱۵۴
- ۴) شهر خدا و شهر خاکی..... ۱۶۳
- ۵) عصاره‌ی نظریه‌ی آگوستین..... ۱۷۰
- و) نقص و نقض‌های دیدگاه آگوستین..... ۱۷۵
- ۱) تناقض در مورد شرور و بدی‌ها..... ۱۷۵
- ۲) تلقی از جهان..... ۱۷۷
- ۳) تناقض در توجیه بردگی و گناه..... ۱۷۸
- ۴) نقص در توجیه گناه..... ۱۷۹
- ۵) تناقض سرمشق‌بودن و رحمت الهی..... ۱۷۹
- ۶) تعارض در توجیه دو شهر..... ۱۸۰

- ۱۸۲..... (۷) ناسازگاری کلیسای مرئی و نامرئی
- ۱۸۴..... (۸) تناقض در تفسیر کتاب مقدس
- ۱۸۵..... (ز) آگوستین در چالش با اندیشمندان قبلی
- ۱۸۵..... (۱) افلاطون
- ۱۸۹..... (۲) مانی
- ۱۹۰..... (۳) افلوپین
- ۱۹۳..... (۴) پلاگوس
- ۱۹۷..... فصل سوم: مقایسه‌ی شخصیت‌ها و دیدگاه‌ها
- ۱۹۷..... الف) از نظر زمانی
- ۱۹۹..... ب) آثار مؤلفان
- ۲۰۳..... ج) درد دینداری و دفاع از دین
- ۲۰۶..... د) سیر از عقل به دل
- ۲۰۷..... هـ) اندیشه‌های پاسخگوی عصر
- ۲۰۹..... و) ارتباط با دولتمردان
- ۲۱۲..... ز) اندیشه‌های غیر قابل مقایسه
- ۲۱۵..... فهرست منابع
- ۲۱۹..... فهرست برخی از آثار مؤلف

مقدمه

نکات چندی به عنوان مقدمه‌ی نوشتار حاضر قابل طرح‌اند:

(۱) این نوشتار به عنوان پژوهش دانشجویی در ایام تحصیل در مقطع دکتری در دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، در سال‌های ۷۸-۱۳۷۷ به رشته‌ی تحریر درآمده است.^(۱)

(۲) شیوه‌ی تنظیم مباحث بدین نحو است که ابتدا شخصیت و اندیشه‌ی «غزالی» و «آگوستین»، در دو فصل مستقل معرفی گردیده و در فصل سوم نکات اشتراک و افتراق بخش‌های قبلی مورد مطالعه

(۱) مکتوب حاضر در ذیل درس «اندیشه‌ی سیاسی در کشورهای اسلامی» تنظیم شده و از آن‌جا که استاد محترم آیت‌الله عباسعلی عمیدزنجانی، پیشنهاد مقایسه‌ی اندیشمندی از جهان اسلام با غرب را داشتند، شخصیت و اندیشه‌ی «امام محمد غزالی» با «آگوستین قذیس»، از متکلمان مشهور فرون وسطای مسیحی مورد مقایسه قرار گرفته است.

از آن‌جا که بخش عمده‌ی مطالب فصل دوم از سوی نگارنده به صورت کنفرانس در دو جلسه‌ی کلاس با حضور جناب دکتر محمد رضوی، ارایه شده، راهنمایی‌های استاد ارجمند مفید افتاده و لذا در همین‌جا از ارایه‌ی طریق‌شان صمیمانه سپاسگزاری به عمل می‌آید.

واقع شده‌اند. در فصل آخر بدون طرح مجدد مباحث دو فصل پیشین، به صورت کاملاً مختصر، نتایج و نکات عمده و قابل مقایسه‌ی دو بخش قبلی تنظیم شده‌اند.

(۳) گرچه اندیشه‌ی سیاسی این دو اندیشمند مورد توجه بوده، ولی طرح مبادی و مبانی اندیشه‌ی هر اندیشمند در فهم اندیشه‌های بعدی و روینایی مؤثرند، از این رو از یک سو به نگرش این دو اندیشمند به عالم و آدم توجه شده و از سوی دیگر چون عوامل برون‌منطقی (تربیتی، اجتماعی، محیط خانوادگی و...) نیز تأثیر جدی بر نوع اندیشه‌ی سیاسی اندیشمند دارند، از این جهت بر روی زندگی و اوضاع اجتماعی اندیشمندان مورد بحث نیز تأکید گردیده است.

(۴) چون غزالی در دوران عمرش به صورت واضح‌تر و جدی‌تر با سیاست و سیاستون درگیر بوده و به توصیه‌ی خلفا و سلاطین کتاب نوشته، از این رو به صورت مشخص‌تری در تفکر او می‌توان از اندیشه‌ی سیاسی سخن گفت. اما اندیشه‌ی سیاسی آگوستین تنها در حاشیه و لابه‌لای مباحث کلامی و دینی او قابل استنتاج و استخراج است. از این رو اندیشه‌ی سیاسی غزالی بخش حجیم‌تری را نسبت به سایر مباحث در مقایسه با آگوستین به خود اختصاص داده است.

(۵) از آن جا که معمولاً در محافل آکادمیک با یک نگاه منفی به «قرون وسطی» نگریده می‌شود، لذا اندیشه‌ی متفکران آن مقطع نیز عمدتاً مغفول مانده و تأثیر و تأثرات آن‌ها جدی گرفته نمی‌شود. در فصل دوم، از سویی تأثیر آگوستین بر اندیشمندان مختلف و در

رشته‌های متفاوت علوم (مثلاً کلام، روابط بین‌الملل، روان‌شناسی و...) را می‌بینیم و از سوی دیگر تأثر و چالش آگوستین با اندیشمندان سابق شرق و غرب (مثلاً «افلاطون»، «افلوپتین»، «مانی» و...) را ملاحظه خواهیم نمود. تنها همین نکته‌ی یادشده ما را به توجّه به بعضی از اندیشمندان قرون وسطی و از جمله آگوستین می‌رساند.

گرچه تاریخ جهان اسلام تحت عنوان قرون وسطی و جدید مطالعه نمی‌شود، ولی می‌دانیم که غزالی نیز از متفکران به اصطلاح قرون وسطایی است و تأثیر و تأثر زیادی از دانشمندان سابق و بر دانشمندان لاحق داشته است، که در این رابطه به اندازه‌ی کافی در فصل نخست سخن به میان آمده است.

۶) مؤلف نوشتار حاضر از آن‌جا که مطالب ارایه‌شده را از جهت شکل و محتوایی نقص نمی‌داند، از راهنمایی‌ها و تذکرات همه‌ی اندیشمندان استقبال نموده و پیشاپیش از نقّادان مطالب صمیمانه تشکر و سپاسگزاری می‌نماید.

از تلاش مشفقانه و مسئولانه‌ی خواهران و برادرانی که در «انتشارات جوان پویا» با علاقه‌ی وافره تولید فرهنگی مشغول‌اند و از نتایج اقدامات آن‌ها به‌ثمر رسیدن کتاب پیش‌رو است، صمیمانه قدردانی به عمل می‌آید.

دکتر محمد منصورنژاد

۱۳۸۹

M_mansoornejhad@yahoo.com